

ЕФЕКТ РОЗІМКНЕНОГО КОЛА

Інтерв'ю з **Володимиром Базилевським**

• «Шістдесятництво» – як Ви окреслили б цей термін? Одні вживають його для означення творчого покоління, інші визначають як угруповання людей, об'єднаних певними ідеями.

– В основі цього терміна, як й інших десятичників, лежить число. Число – носій часу. Апеляція до числа – спроба виокремити факт, подію чи ще там щось. У цьому разі – явище в тій мірі, у якій воно втілювалося в конкретних персоналіях, об'єднаних чинником часу. Літературне шістдесятництво – це коло людей приблизно одного віку з незначними відхиленнями у той чи той бік, яким випало жити в умовах замкненої системи в ту пору, коли та система почала давати збій. Крізь трищини, що виникли внаслідок внутрішніх і зовнішніх чинників, надходило свіже повітря, вдихання якого й уможливило появу шістдесятництва.

• Чи надаються такі знакові постаті в когорті шістдесятників, як Іван Світличний, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, на роль ідеологів?

– Якщо сприйняти як даність, що ідеологія – світоглядна система в усій повноті поглядів, чіткому теоретичному обґрунтуванню і вільному вияві їх, то за умов, у яких випало діяти шістдесятникам, прориви з існуючої герметики давалися важко. Як і політичне яснобачення. Найпрозорливіші прозрівали в міру прозрівання суспільства. З усіма пов'язаними з цим ваганнями, сумнівами, суперечностями. Вільного вияву не могло бути. Писання тієї пори невіддільні од самоцензури, половинчатості, евфемізмів та ілюзій. Вибухова праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» – то і сподівання на переінакшення, на можливість самоочищення системи. Звичайно ж, колоритні одиниці – то й виразники певного кола ідей. Та, думається, доцільніше говорити про будителів свідомості, про моральний авторитет у сумі його складників.

• Дослідники зазначають, що з початком владного тиску та репресій середовище шістдесятників утратило цілісність і розкололося на офіційне й дисидентське. Що продовжувало об'єднувати ці дві течії, чи зоставалося шістдесятництво явищем монолітним?

– Ознака поверхового думання – тенденція до спрощення. До лінійного підходу. Намагання поділити літераторів на інакодумців і пристосованців. Одних возвеличити, інших затаврувати. Надто, коли йдеться про тлумачів, які вбивалися в колодочки в добу, коли вільно говорити все що зама-

Василь Слапчук

Володимир Базилевський

неться. Вилущування істини за принципом полярності, педалювання на контрастах, коли йдеться про українську літературу з її хронічними хворобами, – шлях немудрий. Дистильованих героїв і антигероїв не існує, як відомо, взагалі. У співвідношенні характеру і таланту зазвичай перемагає талант. Читач спершу захоплюється твором, а вже потім думає, чи протистояв ав-

тор режимові. І якщо так, то якою мірою. Не така це вже й рідкість: автор сидів, а твір вразливий. Незручна правда, але вона сама про себе нагадує. Григорій Тютюнник не поневірявся по таборах, проте за якістю таланту, за прочитанням національного характеру – кого з його ровесників можемо поставити з ним поруч? Не сиділи Віктор Близнець і Євген Гуцало, а їхня проза притягує й досі. Не кажу вже про Ліну Костенко. Навіть затяжне мовчання її збурювало свідомість сучасників. Несучасникам зрозуміти це важко. Та одне вони мають знати достеменно: кожне талановите перо було налаштоване на опір. Це норма таланту, що має самодостатню цінність. Можна і треба говорити про дозовану правду, про патріотизм із дозволу (Василь Стус), про, за Леонідом Новиченком, свідоме дурнішання розумних людей, але без тих натяжок, які спотворюють образ письменника. Навіть скромний талант заслуговує на увагу.

• Окремі літературознавці поділяють шістдесятників за віковим ценом. Наприклад, Дмитро Павличко, Ліна Костенко – ранні шістдесятники, а, скажімо, поетів, що іменуються «Київською школою», залічують до пізніх. Чи достатньо вмотивований цей поділ? Якщо шістдесятництво все-таки засноване на ідеологічній основі, то чи правомірно долучати до шістдесятників письменників старших поколінь, наприклад, Бориса Антоненка-Давидовича з його чіткою й неприхованою національною позицією або ж Павла Тичину з тими віршами, на які його надихнула «хрущовська відлига»? Чи, скажімо, Олеся Гончара, чий роман «Собор» дослідниця Ніла Зборовська назвала «дзеркалом» офіційного шістдесятництва, що відображає його світоглядну роздвоєність?

– Скидається на алогізм. За такого підходу розмивається сам термін «шістдесятництво». А це переважно ровесники. Пов'язаність їх із попередниками очевидна. Утім заганяти в одну обойму Павла Тичину, Бориса Антоненка-Давидовича, Олеся Гончара – явна силуваність. То все та ж заданість,

налаштованість на спрощення процесу, схематизацію. Рушій – бажання розкласти все по полицках, підвести фундамент під певну концепцію. Та на хиткому фундаменті – хиткі й концепції...

• *Якими, на Вашу думку, були витoki і причини явища, що дістало назву «шістдесятництво»? Чи є підстави розглядати рух шістдесятників у контексті національно-визвольних змагань?*

– Творчість – то й усвідомлення недосконалості світопорядку. Тому кожна літературна хвиля заряджена на ревізію цінностей. Шістдесятництво – сплеск вітальної сили талантів пори критичного бродіння умів. Отже, закономірне явище. Воно мало відбутися і відбулося. Його внесок у розхитування машини брехні, що почала пробуксовувати, у пробудження національно-визвольних настроїв справді вагомий...

• *Як Ви позначили б межі тривання шістдесятництва? Із чого чи кого розпочалося це явище? Існує конкретна точка відліку? І чи цей процес остаточно завершився (пригадується стаття Олеся Донія «Смерть шістдесятництва»), чи все-таки триває?*

– Точка відліку означена терміном. З чого чи з кого починалося – не берусь судити з певністю. Позаяк явище сумарне, то називання прізвищ пов'язане з ризиком влучання пальцем у небо. Та й не так усе те важливо. Урожайність забезпечується окультуренням ґрунту. До окультурення причетні попередники різних поколінь. Так було не тільки в нас. Явище увиразнювалося в Москві, що закономірно з огляду на незмірно більші можливості. Чи триває процес? Тією мірою, якою творчість шістдесятників дієва сьогодні. Ось тут потрібен поіменний підхід. Одні засвітилися рано, але зійшли з авансцени. Інші, хоч і не стали писати гірше, не вписалися в новітні реалії. Найдраматичніша ситуація з тими, шк зрілості яких припав на пору втрати інтересу до поезії. Їхній якісний ривок з ознаками нових віань лишився непоміченим. Літературознавча думка консервативна. Вибудувавши свій ряд, неохоче вписує туди нове ім'я. Зациклившись на заїждженому переліку, вона уперто тримає на плаву й того, хто живе за рахунок відсотків від слави. І водночас недовірливо ставиться до аутсайдера, навіть коли той і вибився у першоприсутні. Це видно на прикладі Леоніда Талалая, який дав зразки ліризму талалаївської якості – глибокого, трагічного. Він завершив свій шлях на такій пронизливій ноті, що їй не бачу аналогів у ліриці пори незалежності. Кажу про його останню добірку в «Літературній Україні».

У писаннях про шістдесятників багато зачовганого й замацаного. Перемелюють перемелене. Жують пережоване. Нерозкручене чинить опір. Потребує самостійного думання. Тих зусиль, коли той, хто пише, і той, про кого пишуть, взаємно віддзеркалюючись, постають у певній цілісності. Трапляється те рідко. Торік вийшла збірка Леоніда Череватенка «Закляте залізо». Іван Драч назвав її книжкою року. Це справді книжка, мічена знаком особистості. А ось розмова про неї забарилася. Статті Олеся Донія не читав. Отже, не знаю,

у який спосіб він поховав шістдесятників. У творів неординарних своя доля.

• *Який характер мало протистояння шістдесятників із владою? А також якими були слабкі й сильні сторони руху шістдесятників? Шістдесятництво було явищем еволюційним чи революційним? Чи справді це був «бунт покоління» (Оксана Пахльовська)?*

– Творчий характер. Спонтанний, імпульсивний. Реакція на брехню як на спосіб існування (Олександр Солженіцин). У кожному авторові мало щось перебродити, відстоятися. Належало пройти шлях від стихійного неприйняття на емоційному рівні до розуміння: це ненормально, так не повинно бути. Шістдесятники дозрівали в міру надходження інформації, яка потребувала осмислення. Ілюзії витіснялися не без сумнівів, болісно. Супроводилися напливами запитань без відповідей. У глибинці тим паче. Усвідомлення, що система себе вичерпала, прийшло пізніше і не до всіх. Давалася взнаки відсутність забороненої літератури, її недосяжність. Звичайно, були й ті, які знали більше, мислили глибше, але й вони не могли переступити меж, визначених часом. Те, що очевидне сьогодні, було вельми туманним учора.

Сучасний американський політичний теоретик, історик ідей, соціальний критик і есеїст Рассел Керк твердить, що марксистська доктрина суперечить не лише соціальному порядку, а й природі речей загалом. «...Людей створено різними, і уряд, який нехтує цей закон, стає несправедливим урядом, бо жертвує шляхетністю задля пересічності, примушує піднесені натури задовольняти ниці натури. Таке виродження завдає людству шкоди двома способами. По-перше, розчаровує талановитих індивідів у їхньому прагненні реалізувати свої потенційні можливості; призводить до того, що найкращі люди стають незадоволені собою і своїм народом і знуджуються; перешкоджає будь-якому поліпшенню моральних, інтелектуальних і матеріальних умов людства. По-друге, рано чи пізно негативно впливає на добробут усієї маси людей, бо маси чоловіків і жінок, яким судилося жити рутинним життям, позбавлені відповідального проводу і повчального прикладу, страждають унаслідок ослаблення своєї цивілізації та погіршення свого матеріального становища. Одне слово, уряд, що перетворює на світську догму християнську таємницю моральної рівності, стає ворогом людському існуванню».

За Керком, комунізм – виклик античній ідеї справедливості: кожному своє. В ідеалі кожна людина має отримати те, що найкраще відповідає її власній природі. Здавалося б, усе просто і зрозуміло. Однак зрозуміло тепер, а не тоді. Тоді комуністична ідея сприймалася досить поверхово, і думки про «примусову рівність» навідували далеко не всіх. Це я до того, що наведення глянцевої заднім числом шкодить істині. Усе набагато складніше. У широкому осязі шістдесятництво – мозаїчне панно. Щоб охопити його зором у сукупності, необхідно, аби кожен шматочок смальти був на своєму місці. Сьогодні задіяна лише частина шматочків. Бракує панорамності. Яким було це явище – еволюційним

чи революційним? Еволюційно-революційним із нарощуванням цього останнього. Бунт покоління? Ні, таки спротив. У тім числі й у межах дозволеного. Бунт у такій якості – то вже не бунт. Синоніми цієї лексеми – повстання, заколот. Хоча можна говорити про бунт одинаків. Імена відомі. Або про спалахи бунту. Як у Миколи Холодного – одного з найсуперечливіших шістдесятників. У нього є вірші такої дерзновенності, яких не знаходимо і в найвідоміших. Водночас він писав і прямо протилежне, прогинався на слідстві. Бунтар – Василь Стус. Але то духовний організм ледь не монолітного сплаву. Він відбувся як характер і талант. Постать унікальна вже тому, що не надається для наслідування. У ньому був задіяний такий комплекс психологічних чинників, що анатомувати його важко. Його глибоке думання, коло інтересів, жага до всеохопності, затиєність переконаності, критичне чуття вражають досі. Він майже безпомилково вловлював вібрацію чужих культурних світів. Унікальність Стуса – це і його унікальні стосунки зі смертю. Він повсякчас її провокував, накликав, змагався з нею. За Шпенглером, тема смерті належить до сфери високих думань. Немає видатного поета, який не віддав би їй данину. Хто тільки не згадується, коли думаєш про це. Джон Донн, Лермонтов, Леопарді, Свідзинський, Баратинський, Михайло Орест. Та і в них не знайдемо такої кількості варіацій, як у Василя Стуса. Кожна людина зачінена у своїй свідомості. І тільки в ній живе безпосередньо. Ніхто не може вийти зі своєї індивідуальності (Шопенгауер). Життя Стуса могло завершитися тільки так, як воно завершилося. Але до чого цей затяжний пасаж? А до того, що йдеться про бунт у його одиничному вияві. Бунт усвідомлений, у розквіті ума і хисту. Феномен Стуса я намагався осмислити у своїй статті «Структура етичного радикалізму».

• *Культурні акції шістдесятників влада кваліфікувала як націоналістичні. Чи були шістдесятники націоналістами?*

– Якщо націоналізм – це переймання своїм, убоління за своє, примноження і захист свого, а так воно і є насправді, то, звичайно ж, шістдесятники були націоналістами. Вони гостріше від інших відчували національні кривди. Навіть прочитання ними Тараса Шевченка мало свою особливість: зухваліше ув'язувалося з потребами дня. Не революціонер-демократ, а націоналіст Шевченко спонукав до інакодумання. Енергія спротиву живилася вірою та інтуїцією правди, яку в минулому недобачали й авторитети. Можливо, саме близькість у часі підвела Михайла Драгоманова, коли він зіставляв Шевченка з Пушкіним і Лермонтовим не на користь нашого поета. Тут мав би бути інший підхід. На долю Шевченка випала місія творення нації, для якої він став чинником самопізнання, рушієм пробудження після затяжної летаргії XVIII ст. Саме Шевченкова оптика уможливила усвідомлення молодим талантом самобутності національної історії і культури, а отже й права на почесне місце серед інших народів. Авжеж, були й інші вчителі. Однак роль Шевченка

у становленні шістдесятників годилося б виокремити. Тим паче, що цей поет – той важіль, який зрушив з мертвої точки народний механізм тоді, коли він майже втратив свою функціональність. Усі епохи у чомусь та перегукуються. Либонь, у моїх судженнях є частка привнесеного, сьогоденного розуміння. Та безсумнівно одне: розширення внутрішнього простору без правди Тараса Шевченка було б неможливим. Від тієї правди й відгороджувався режим, залучаючи в обіг фальсифікат у вигляді українського буржуазного націоналізму.

• *Які особливості, відмінності та спільні риси українського і російського шістдесятництва?*

– Дозвольте цитату. «То була епоха поетів. Її домінанта – дух спротиву. Майже в одночасі чи не у всіх республіках засвітилися знакові імена. Ще не знаючи один одного, вони підсвідомо брали одну ноту. У суспільній атмосфері щось зрушилося.

Мы лесам соплеменны,
в нас поют перемены.

Что-то в нас назревает...»

Це – з мого відгуку на смерть Вознесенського, кому й належать поетичні рядки. Оце щ о с ь назрівало поступово і на перших порах не надавалося до осмислення, було характерне для тих і тих. І супроводилося хитаннями й ілюзіями, про що вже частково мовилося. Поети перегукувалися, як птахи, і єдналися навіть у суперечностях. «Лонжюмо» того ж Вознесенського, «Братская ГЭС» Євтушенка, а в ній «Казанский университет», лєнініана Бориса Олійника, Івана Драча, Віталія Коротича й інших мали спільні витоки. Попри відмінність стилістик їх зближувало тяжіння до масштабності, публіцистики, акцентування на озвученні, на читанні вголос. Шанувалася метафорика: метафора – мотор форми. То справді був зоряний час поезії. Стадіон у Лужниках збирав юрби шанувальників. Книжки гучної четвірки («Нас мало, нас, может быть, четверо» – А. Вознесенський) виходили сотисячними і навіть двохсоттисячними накладами, і придбати їх було проблематично навіть в обласному центрі. Знаю з кіровоградського досвіду. Поезія як джерело пізнання і крамоли заступила собою історію, філософію, культурологію, хоча, здається, тоді це поняття ще не було в обігу. Щоправда, на українських стадіонах поезія не звучала, але збірки четвірки нашої у книгарнях не залежувались. Їхні імена, а передусім Ліни Костенко, були «на слуху». Мене у моїх степах діямав Іван Драч. Його зовнішність була така ж незвичайна, як і поетика. Я навіть припустити не міг, що по якомусь часі у пору душевної смуги отримаю від нього рекомендацію до спілки. І знайде вона мене не в Кіровограді, а в глухому селі. Даруйте за вкраплення особистісного, та все разом узятє означало одне: центр світобудови змістився у бік поезії. Згодом з'ясувалося, що це не зовсім так. Нарощували сили прозаїки: Григор Тютюнник, Євген Гуцало, Віктор Близнець, Володимир Дрозд, Валерій Шевчук.

Українських і російських шістдесятників справді єднало передчуття великих змін і намагання прискорити ті зміни. А роз'єднало те, що означа-

лося вже у згадуваній праці Івана Дзюби й увиразнилося долею Василя Стуса. Рух українського дисидентства нерозривно пов'язаний із гордієвим вузлом національної проблематики. Перед носіями «владичної» мови й культури такого вузла не існувало. Подальший перебіг подій довів розбіжності до розколу. Після розпаду Союзу Вознесенський, автор вірша «Испытание болотохода» («Если хочешь полета – учти болота»), ностальгійно зітхнув за втраченим болотом у такий спосіб: не можна було втрачати імперію, треба було якось її зберегти, демократизувати. Це зітхання одного з найвідоміших російських поетів, що озвалося скептичною і ворожою нотою щодо української державності у Олега Чухонцева, Станіслава Куняєва і десятків дрібніших, прояснює в ретроспективі, звідки ноги ростуть у російського фашизму путінського розливу. То чи випадає дивуватися, що серед підписантів, які підтримали анексію Криму, значиться й ім'я шістдесятника Распутіна, автора «Прощання з Матьорою»? Час і нам попроситися за рештками ілюзій щодо співчутливої прозорливості російських інтелігентів, які, як і їхні славні попередники, не можуть змиритися з думкою про самостійне державне плавання «меншого брата».

● *Очевидно, правомірним є поділ шістдесятництва на літературне, політичне, соціальне. Літературне шістдесятництво справді було найвиразнішим та найактивнішим. Чи таке враження виникає через те, що воно найбільш досліджене? Чи, можливо, літературне шістдесятництво вміщає в себе всі інші суспільно-буттєві його вияви?*

– Усе мною сказане має стосунок лише до шістдесятництва літературного. Література – пані привілейована. Її привілей – універсальність. Здатність охоплювати різноманітні явища як в окремішності їх, так і в цілісності. Отже, й здатність уміщати в собі «всі інші суспільно-буттєві вияви».

● *Володимире Олександровичу, шістдесятники – це Ваші ровесники, Ви належите до цього покоління. Як так сталося, що Ви не входите до традиційного переліку шістдесятників? Ваш книжковий дебют відбувся доволі пізно, здається, 1977 р., але ж друкуватися Ви розпочали рано – на початку п'ятдесятих чи трохи далі. В одному з інтерв'ю Ви називаєте себе шістдесятником другої хвилі, людиною з глибинки, яка нарощує голос поступово, і між голосними сучасниками цей голос фактично лишився непочутим... Саме в цьому вся справа?*

– Доречніше було б запитати про те у літературних іздових. Мабуть, випав я з воза на тряских українських дорогах. Мені самому цікаво було б отримати підтвердження своїм здогадам. Коли Михайло Слабошпицький назвав мене поетом без покоління, то, напевно, були в нього на те підстави. Як і в критика молодшого, який сказав, що я незручна постать. Це запам'яталося, бо й сам я відчував свою окремість і незручність. Не хотів би про те розводитися, бо все зрештою впирається у фенотип з усім комплексом наслідків, але, думається, одна з причин – моя належність до критичного цеху. Жоден з моїх ровесників-поетів не віддавав стільки

сил літературній критиці. А критика, як відомо, – це й контрверсійність позицій, неминучість полеміки, примноження невдоволених і ворогів. Поет, який причетний до критики, – це перманентний дискомфорт і виклик. Позаяк його поезія мала б відповідати критеріям, яких він вимагає від інших. Критик, який пише вірші, залежний від них у тому сенсі, що вони так чи так є або підтвердженням, або ж спростуванням його критичних сентенцій. Себто: хоч круть, хоч верть, а в черепочку смерть. Ти – мішень, вразливіша від інших: сам підставляєшся під стріли лучників. І ще: важливо засвітитися на старті і потрапити до обоєма «перших хоробрих». Старт механічно приплюсовується до фінішу навіть у сприйнятті наступної літературної генерації. Можна говорити про інерційність думання, називати це несправедливістю, але так є. Мій старт був невдалий, і я цього ніколи не приховував. Утім над такою делікатною темою спідручніше поміркувати на прикладі інших.

Я вже називав Леоніда Талалая. Його зарахували до тихих ліриків. Був колись такий поділ: естрадна поезія і тиха лірика. Причому естрадні поети, а це замкнене коло відомих імен, сприймалися як елітний ряд, а тихі, як відомо, на те й тихі, аби плестися позаду. Згодом ситуація вирівнялася, але дистанція лишилася. Не сказати, що дебют Талалая був невдалим. Репутація хорошого поета з роками тільки утверджувалася і супроводила його стабільно. Про поетику цього митця написано монографію. Його шанували поети іншого покоління – Ігор Римарук, Василь Герасим'юк. А ось серед першорядців місця йому так і не знайшлося. Це – з видимого. Оголоючись до надриву, цей тихий лірик явив таку відвагу щирості й подав її у такій простоті досконалості з опертям на безліч деталей, які були досяжні лише його слуху і зору, що, перечитуючи його, усвідомлюєш: поет – таки доля. Цього не зрозуміти. І, як з'ясувалося по його смерті, не дуже й хотіли зрозуміти. Сам він гостро відчував оту дистанцію: «Наш час очей не роззуває, – якщо не перший – значить зайвий». Часто бідкався з цього приводу і, великодушно залучаючи недобачених, на його думку, й мене, запевняв: нас ніколи «не пустять», так нам «написано». Ще гостріше відобразилося те у вірші:

А за нами ні шуму, ні хвилі,
ми забуті давно, наперед, –
наша слава у братській могилі,
де стоїть Невідомий поет.

Нас немає, від нас – тільки тіні,
що неначе відстали на крок.
Привітаємо, друже, осінні
чорні ночі для пізніх думок.

Пролетіли ми світлою вістю.
І тремтить, сиротіючи, віть,
І шумить, обростаючи листям,
вітер шумить.

● *І все ж Ви не лише сучасник руху шістдесятництва, а і його співучасник. Я знаю Вас як уважного читача і пильного критика. Ви могли б назвати*

когось із Ваших колеґ-шістдесятників оцієї другої хвили (а може, такі знайдуться і в першій), котрі з якихось причин не втратили у світло юпітерів, однак варті того, щоб бути почитими?

– Пам'ять співучасника – склад з літературним мотлохом у вигляді назв збірок, віршів, строф, окремих рядків, які належать відомим, недооціненим чи й незауваженим авторам. І якщо вони законсервувалися в пам'яті, то це означає, що свого часу чимось вразили. Шістдесятники у сприйнятті шістдесятників як тема з широким залученням імен – не вичерпана. Це стає очевидністю тільки-но злоскавлюється Мнемозіна. Чи не кожна область мала поетів, які привертала увагу, яких читали чи прагнули прочитати. У Харкові – Третьяков, у Дніпропетровську – Корж, у Вінниці – Бортняк. У Сумах – Данько, в Одесі – Нечерда, в Ужгороді – Скунець, у Львові – Калинець, у Кіровограді – Юр'єв, Гончаренко. Недавно отримав я листа з Хмельницького від поета Миколи Мачківського, який багато робить для того, щоб спадщина ровесників не припала пилом забуття. Зокрема Івана Рибицького, книжку якого він мені надіслав. Недовідомі шляхи наші. Шевченківський лауреат Володимир Коломієць. Він випав з реєстру порівняно недавно, але так глибоко занурився у мовчання, що, здається, навіть його лауреатська книжка досі не вийшла. До законодавців поетичної моди цей поет не належав, але мав свою особливинку. Досягалася вона ладом мовлення і шуканнями у цьому напрямі. Або Петро Скунець. За розкутістю, афористичністю і багатослів'ям теж перекукувався з Євгеном Євтушенком. Багато що пішло разом з ним. Навіть покалічений видавцями, тоді він пройшов своїм думанням, крамольними сентенціями, звукописом, надто в поемі про Вапцарова. Арештована збірка Петра Засенка «Князівство трав». І вона ж як крапка у його подальшій долі. Драма надійно забутого Бориса Мамайсура. Поетичне довголіття Віталія Гужви, який у літах поважних здобувся ще й на вагому прозу. Епос Леоніда Горлача. Олесь Доріченко з його прочитанням мистецьких світів. Зворушлива збірка Миколи Сома про сільське повстання. На неї захоплено відгукнувся не схильний до захоплень Михайло Загребельний. Золота скіфська пектораль Мозолевського-археолога заступила Мозолевського-поета. Мені досі пам'ятні поетичні розкопки ним скіфської минувшини.

Міг би поділитися заувагами й щодо тих, хто «втрапив у світло юпітерів». Ірину Жиленко знали і знають. Та не обійшлося й без певних перекосів. За феноменальною легкістю її письма, тим більш уражаючого, що проросло воно на асфальті, якщо й не прогледіли, то принаймні зауважили не відразу вміння говорити про складні речі. Частково винна в цьому й вона сама. Кажу про різнобій форми й змісту в окремих її речах. На могилах не танцюють. Своєрідний шлях за Павлом Мовчаном. Ряснопод

російських перекладів його віршів убезпечив, як мені видається, поета від цензурного потоптування і грубих видавничих санкцій, та навряд чи наблизив до розуміння у самій Україні. Його ускладнену поетику, словник сприймали не всі. Впам'ятку промовистий епізод. Дні української літератури у Башкирії. Мовчан прилетів до Уфи, здається, із Сахаліна, де був на виступах. Вітаємося. Насторожені очі і питання «навпростець»: «Як ти до мене ставишся?» Цей імпульсивний порух похитнув мою тодішню переконаність у його благополучному сходженні до визнання. То вже пізніше писали про нього такі яскраві критики, як Іван Дзюба і Лев Аннінський.

• До Вашої книжки «Лук Одиссеїв» увійшли статті про творчість Миколи Вінграновського та Бориса Олійника. Цими іменами вичерпується Ваш інтерес критика до зіркової плеяди шістдесятників? Кого Ви ще вирізнили б із тих, про кого не вдалося написати?

– Я написав про тих, про кого хотілося написати в першу чергу. Починаючи з розлогої статті про Ліну Костенко «Поезія як мислення». Навіть у моїй антології «Стріла», яка має підназву «Поети ХХ століття», де вміщено 45 моїх статей про 45 персоналій, 6 із них присвячені шістдесятникам: Симоненку, Стусові, Вінграновському, Нечерді, Холодному, Талалаю. Частина критичних писань лишилася в періодиці. Деякі ввійшли до рукопису «Талант і талант». Імена шістдесятників – як названих, так і неназваних – згадано в моїх «Імпресіях і медитаціях», на видання яких сподіваюся...

• Ви пишете: «Українська історія – то не тільки героїка. Це ще й історія наших каліцтв і поразок. Тому українська поезія, як і література загалом, не пройшла нормального еволюційного шляху. У ній багато озонових дір. Колонія не могла мати ні свого «золотого», ні «срібного» віку. І все ж в українській літературі були періоди бодай нетривалого піднесення. Після Шевченка – певне (хоч і не повне) затишся. Потім одразу – І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник... Далі ще один етап (20–30-ті роки ХХ ст.), який отримує назву Розстріляного Відродження. Вреїсті – стрімкий і високий злет шістдесятників...» Як би Ви нарекли цей період? Невже він навіть до бронзи (про благородні метали не заїкаюся) не дотягує?

– Піднесення були, але ні «золотого», ні «срібного» віку не було і таки не могло бути. До речі, росіяни, здобувшись на всесвітність своєї літератури, закрили «срібний» вік Андрієм Тарковським, а не шістдесятниками, хоч такого масового зацікавлення поезією не було в Росії ні до, ні після. Загалом я не квапився б із роздачею ні благородних металів, ні бронзи. Бодай з огляду на сувору реальність. Шістдесятники сказали те, що могли сказати. Не більше. Утім сказане ними – важлива ланка української літературної практики.